

УДК 94:82-2(075)

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ІСИДОРА СЕВІЛЬСЬКОГО

Сайбеков М.Г.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Стаття присвячена дослідженню наукових підходів до вивчення творчої спадщини Ісидора Севільського. Розглянуто вплив спадщини Ісидора Севільського на подальшу рукописну традицію та на ранньосередньовічне знання.

Ключові слова: Ісидор Севільський, Середньовіччя, енциклопедизм, наукові підходи, знання, освіта, Етимологія.

Постановка проблеми. Прояв цікавості до спадщини Ісидора спостерігається ще з раннього середньовіччя, але його набуток використувувались, головню, в конфесійних цілях. Зміст його праць відображував релігійну картину світу, а також інтегрував античну спадщину в церковний догматизм. Ісидор заклали основи формування схоластики, поєднавши зміст, що він перейняв від Античності, та форму, яку нав'язувала церква.

Його творчість припадає на період «темних віків», тому в цей нелегкий, наповнений подіями час було складно не лише зберегти та передати надбання попередніх культурних епох, а й створити плідне нове знання. Сьогодні існує невелика кількість робіт, у яких наукові підходи до спадщини Ісидора переважно або культурологічні, або персоніфіковані за своїм змістом. Недостатня кількість праць у дослідженні конкретних аспектів творчої спадщини Ісидора й зумовила актуальність нашої статті.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі праці по вивченню спадщини Ісидора почали виходити з середини 1980-х років. Кілька статей і розділ у своїй книзі «Антична спадщина і культура раннього середньовіччя» присвятили Ісидору В. І. Уколова. У 2007 році в перекладі і з коментарями Л. А. Харитонова російською мовою вийшли три перші книги «Етимології». Тоді ж публікувалися статті Є. С. Криніциної; яка у 2011 році вона видала переклад вибраних листів Брауліо Сарагоського, до видання увійшло все їх листування з Ісидором Севільським. У 2015 році була захищена дисертація С. А. Воронцова, в якій підтверджено самостійний і різноманітний характер рецепції Ісидором античної філософської спадщини.

Мета статті – проаналізувати наукові підходи до творчої спадщини Ісидора Севільського.

Мета статті зумовила розв'язання таких завдань:

- Схарактеризувати основні наукові підходи до творчої спадщини Ісидора Севільського;
- Обґрунтувати вплив спадщини Ісидора Севільського на подальшу енциклопедичну рукописну традицію.

Об'єкт статті – творча спадщина Ісидора Севільського.

Предмет статті – наукові підходи до вивчення творчої спадщини Ісидора Севільського.

Виклад основного матеріалу. Не можна не погодитися з думкою В. І. Уколової, що «розвиток ісидоріанської історіографії коливався від панегірика до гіперкритики» [8]. Завдяки особливостям творчого методу Ісидора – складання власних творів як «мозаїки» з цитат – дослідники тривалий час не вважали Ісидора оригінальним мислителем і розглядали його праці як «бібліотеку», в якій містяться сліди незбережених античних текстів. Так, Г. Бекер у 1887 році висунув теорію впливу на твори Ісидора втраченої збірки Светонія «Луки» (Prata). Остаточо такі плану спроби були відкинуті після публікації статті «Ісидор і Светоній» П. Веснером у 1917 році. Водночас зроблені зусилля визначити рівень знань у «темні віки» на підставі творів Ісидора, тобто в цитатах простежувалася передусім запозичення. Критичний підхід, особливо властивий німецьким і англо-американським дослідникам (Барни, Льюїс, Вагнер, Шиперес), остаточно переміг у поглядах Ф. Сейволда Ліра, який у 1936 році прямо поставив запитання: «Наскільки Ісидор був дурнем?». Подібні погляди були поступово вилучені в післявоєнну епоху, в 1959-1960 років важливою віхою в ісидоріанських дослідженнях стала двотомна монографія Ж. Фонтена і проведення симпозиуму на честь 1400-річчя Ісидора Севільського. У цих працях було порушено низку питань, зокрема й про оригінальність Ісидора та методи роботи з його текстами [5]. Монографія Фонтена реконструювала склад знання Ісидора в дисциплінах кватривіума, медицині, праві і, частково, філософії. У 1985 році була опублікована бібліографія Дж. Хілгарта, в якій він підсумував і анував всі основні роботи по Ісидору європейськими мовами, що вийшли в 1936-1975 роках [8].

Практично ті автори, які писали про Ісидора й укладені ним джерела, зауважили фрагментарність його ерудиції та поверхневе запозичення ним філософської спадщини часів античності. У працях Ж. Фонтена (на матеріалі перших трьох книг «Етимологій»), детально

проаналізовані погляди Ісидора на незалежність світського знання від Одкровення.

У 1982 році вийшла монографія іспанського дослідника Ф. Лосано-Себастьяна, який доводив непрямий вплив на Ісидора стоїцизму і платонізму. Інші роботи (Бергофа, Трупа, Берні) стали виходити вже у XXI столітті, у зв'язку з новими виданнями і перекладами праць Ісидора [5].

Російською мовою окремі дослідження спадщини Ісидора з'явилися з середини 1980-х років. В. І. Уколова обгрунтовувала спадщину Ісидора з культурологічних позицій, що, власне уможливило висновок: енциклопедизм був концепцією культури зі своїми категоріями, ієрархією, носіями і законами. Концепція енциклопедизму, вкорінена в античній спадщині, дещо знімала протиріччя різних рівнів культури – матеріальної, духовної, інтелектуальної та охоплювала інші види діяльності, забезпечуючи науковим поглядам Ісидора оптимістичне звучання [8].

Користуючись ресурсами граматичної і риторичної традиції, Ісидор міг репрезентувати свою позицію, в якій є суперечності у виразах залежно від мети й читачів трактату. Наприклад, значення красномовства заперечується в «Сентенціях», принижується у другій книзі «Відмінностей» і визнається в «Етимологіях» [10].

Згідно з М. Діас-і-Діасу, вже до 800 року екземпляри «Етимологій» були у всіх найбільших інтелектуальних центрах Європи. У книзі цитував англосаксонський письменник Альдхельм навіть у кінці VII ст.

Біда Високоповажний широко використовував матеріали «Етимологій» у власних працях. Енциклопедія мала значний вплив на освітню програму Каролінгського відродження: рукопис Ісидора був в абатстві Корбі вже в середині VII століття. Популяризації «Етимологій» значною мірою посприяли Алкуїн і Рабан Мавр, які переписували й цитували «Про природу речей» і «Алегорії Святого Письма» [10].

У своїй дисертації Ірина Василівна Цебрій, яка досліджувала парадигму освіти в спадщині ранньохристиянських педагогів, виділяє наступні підходи:

– структурно-функціональний, завдяки якому аналізуємо систему освіти в усій сукупності її компонентів (мети, змісту, засобів, а також процесу, структури, зв'язків, функцій) та виявляємо в ній те, що є спільним, загальним, а також відмінним і особливим. Структурно-функційний підхід найкраще дозволяє простежити організацію освіти Середньовіччя та з'ясувати, як змінювалися її складові елементи відповідно до функцій, що діяли в середині структури (адаптивної, цілеспрямованої, інтегративної та функції регулювання прихованих напружень), залишаючи незмінним її основи;

– андрологічний, що дає змогу визначити ступінь усвідомлення кінцевої мети освіти та шляхів її досягнення, оскільки в парадигмі освіти ранньохристиянських педагогів наставник виконував лише роль помічника або провідника, який повинен уміти підтримати, спрямувати людину на цьому шляху. Переваги такого підходу навчання й виховання полягали в тому, що вихователь і вихованець перебували практично в однаковому становищі. У процесі розвитку особистості ролі вихователя й вихованця рівноправні, і їхні стосунки мають характер діалогу і взаємодії. Головне протиріччя андрологічного підходу в тому, що для формування конкретної мети, необхідно як мінімум створити вихованцю простір *вибору мети*. А щоб зробити вибір, слід уявити все те, із чого доводиться обирати. Але уявити це можна тільки вже або в процесі, або після закінчення виховання. У цьому випадку, звичайно ж, вимоги до педагога зростають, тому необхідно врахувати індивідуальні особливості студентів, розуміння того, що кожен із них використовуватиме або не використовуватиме знання і вміння по-своєму. Не кожен вихователь здатний бути педагогом, що гарантує реалізацію таких підходів;

– акмеологічний, який націлює на максимальне виявлення й розкриття індивідуальних і творчих можливостей особистості наставника та учнів. Концепція акмеологічної парадигми полягає в тому, щоб у процесі виховання людині можна було надати максимальну допомогу в розкритті його потенціалу. Переваги такого підходу в тому, що він має яскраво виражену творчу спрямованість, знаходить застосування в гуманітарних сферах, різних художніх та інших школах і студіях;

– персоніфікований, завдяки якому розкривається ментальна модель парадигми конкретного педагога, її національно-регіональні особливості. Такий підхід є сутнісним методом прийняття рішень, що обов'язково відрізняється від загальноприйнятих підходів, оскільки враховує особистісний досвід суб'єкта;

– реноваційний, за допомогою якого визначаємо місце попередньої освітньої системи після її комплексної реконструкції та специфіку сучасної. Такий підхід передбачав комплексну реконструкцію античного знання з метою відбору з нього тих структур, котрі гармонійно узгоджувалися з новим християнським світоглядом і відповідали запитам нового суспільства.

Проблема такої реконструкції освіти нагально постала перед молодим варварським світом, оскільки попередня програма християнських шкіл з її повним запереченням античного знання вже не могла задовольнити нові потреби в освічених державних кадрах – політиках, юристах, економістах, будівельниках, богословах, лікарях, військових тощо;

– культурологічний, що передбачав виявлення умов для самовизначення, самотворення й самореалізації людини в культурі, освіті, вихованні та науці окресленої епохи. Він ґрунтувався на ідеях філософії та людської психології (Ісидор Севільський, Алкуїн, Рабан Мавр та ін.). У своїй діяльності вони намагалися адекватно сприймати дитину, виявляли поглиблений інтерес до особистих нахилів [11, с. 50-52].

Представники релігійної педагогіки, безумовно, не могли аналізувати власні підходи на рівні вимог сучасної педагогіки, хоча й сьогодні актуальними залишаються думки про виховання особистості. Християнська релігія, сакральним першоджерелом якої є Біблія, ґрунтувалася на духовному сприйнятті нових релігійних ідей завдяки особистісному *психічному переживанню*, що виникало в ситуаціях педагогічної взаємодії (діалог дорослого й вихованця). Головною атрибутикою виховного процесу виступали заняття піїтикою (поезією), написання й виголошення промов, трактатів. Герменевтичне сприйняття вихованця неможливе без рефлексії самого вихователя власного дитячого досвіду «душевних хвилювань», спогадів дитинства. Герменевтичний підхід, використовуваний ранньохристиянськими педагогами, передбачав не безпосереднє керування дитиною, а наставництво, співробітництво «старшого з меншим». Виховання в дусі герменевтики навчало молодь розуміти власне оточення і себе (папа Григорій, Рабан Мавр, Гвідо Аренційський та ін.) [11, с. 53].

Християнські цінності, і висока духовність людини, ідеалістичне сприйняття нею світу, призначення служіння Господу, допомога ближнім і боротьба з власними плотськими бажаннями, передбачали застосування *аксіологічного підходу* (Флавій Кассіодор, Гвідо Аренційський, П'єр Абеляр). Ціннісні орієнтації детермінували ставлення особистості до оточуючого світу й до себе самої. Сприйняття християнських цінностей мало кілька етапів: 1) позитивно-емоційне сприйняття їх на почуттєво-емпіричному рівні; 2) прийняття християнських цінностей на рівні усвідомлення; 3) уміння зберегти духовні цінності в нових соціальних умовах; 4) уміння їх реалізувати в процесі виховання; 5) закріплення ціннісного ставлення до діяльності й поведінки вихованців [11, с. 53].

Перше наслідування компендіуму Ісидора – *Liber Glossarum* (або *Glossarium*

Ansileubi) – було складено ще в VIII столітті; значну частину його змісту було переписано з «Етимологій». В епоху Високого Середньовіччя (з 1050 по 1300 рік) «Етимології» стали зразком енциклопедичного жанру. У 1053 році Папій уклав «Початкову основу науки» (*Elementarium doctrinae rudimentum*) – енциклопедичний довідник, складений в алфавітному порядку. Значна частина його лем запозичена з «Етимологій» і «Відмінностей». На основі «Етимологій» у XII столітті Осберн Глостерський скомпілював *Panormia* (інакше *Liber Derivationum*). Гуґуцій, архієпископ Феррари – близько 1200 року склав знаменитий схоластичний звід *Liber Derivationum*, відомий також як *Magnae Derivationes* і заснований на більш ранній однойменній праці Осберна. Наостанок, у 1270 році францисканець Вільгельм Бретонська склав *Summa* – словник, у якому містилося трактування понад 2500 біблійних понять; й неодноразово цитувалися «Етимології». Однією з перших друкованих книг, що опублікована в 1460 році, була *Catholicon* генуезця Джованні Бальби (складена в 1286 році), основана на творах Ісидора Севільського. Крім всеосяжності праць, складалися й тематичні зводи (збірки), що містили вибірки з окремих книг «Етимологій»; серед авторів – Гонорій Августодунський, Вінсент із Бове, Брунетто Латіні і деякі інші [10].

Висновки. Отже, у процесі дослідження було проаналізовано основні наукові підходи до творчої спадщини Ісидора Севільського. Аналіз наукової літератури уможливив опис історичко-педагогічних передумов, завдяки яким було:

1. Схарактеризовано наукові підходи до вивчення творчої спадщини Ісидора, тому можна виділити такі наукові підходи відповідно до поглядів дослідників творчості ранньохристиянських учителів церкви: культурологічний, персоніфікований, герменевтичний, парадигмальний, реноваційний.

2. Вплив творчої спадщини Ісидора Севільського простежено з VIII століття, його фундаментальна праця «Етимології» стає зразком енциклопедичного жанру, на яку рівняються всі відомі середньовічні західноєвропейські полімати.

Резюмуючи, необхідно зазначити, що наукові підходи, які проаналізовані в цій статті, репрезентують лише деякі аспекти спадщини Ісидора Севільського.

Список літератури:

1. Аммиан Марцеллин. Римская История. – СПб.: Алетейя, 1994. – С. 37-38.
2. Исидор Севильский. Этимологии, или Начала. В 20 книгах. Кн. 1-3. Семь свободных искусств / Исидор Севильский; [пер. Л. Харитонов]. – СПб.: Евразия, 2006. – 352 с.
3. Brehaut E. An Encyclopedist of the Dark Age. Isidore of Sewille. – N. Y.: Columbia University, 1912. – С. 81-86.
4. Бергсон А. Л. Творческая эволюция / пер с фр. В. А. Флеровой. – М.: КАНОН-пресс, Кучково поле, 1998. – 1408 с.
5. Воронцов С. А. Исидор Севильский в историко-философском контексте / Сергей Александрович Воронцов: Дис. канд. филос. наук. – М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, 2015. – 230 с.
6. Светлов Р. В., Лукомский Л. Ю. Дамаский Диадох как представитель Афинской школы неоплатонизма // Дамаский Диадох. О первых началах. – СПб.: Изд. РХГИ, 2000. – С. 807-810.
7. Migne J.-P. Patrologiae cursus completus... Series secunda [Latina] / Accurante J.-P. Migne. – Paris: Garnier, 1850. – Т. LXXXII, col. 65, 68; Т. LXXXIII, col. 893.
8. Уколова В. И. Античное наследие и культура раннего Средневековья / Виктория Ивановна Уколова. – Москва: Наука, 1989. – 320 с.
9. Фокин А. Р. Исидор Севильский. Православная энциклопедия / Алексей Русланович Фокин. – М.: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2011. – Т. XXVII: Исаак Сириин – Исторические книги. – С. 224-238. – 752 с.
10. Харитонов Л. А. Исидор Севильский. Историко-философская драма в семи эпизодах с прологом и эксодом / Л. А. Харитонов. – М.: Евразия, 2006. – С. 160-232.
11. Цебрій І. В. Духовно-моральна парадигма в педагогічній творчості ранньохристиянських наставників середньовічної Європи [Текст]: монографія / Ірина Василівна Цебрій; Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2011. – 373 с.

Сайбеков М.Г.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко

НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К ПЕДАГОГИЧЕСКОМУ НАСЛЕДИЮ ИСИДОРА СЕВИЛЬСКОГО

Аннотация

Статья посвящена исследованию научных подходов к изучению творческого наследия Исидора Севильского. Рассмотрено влияние наследия Исидора Севильского на дальнейшую рукописную традицию и на раннесредневековое знание.

Ключевые слова: Исидор Севильский, Средневековье, энциклопедизм, научные подходы, знание, образование, Этимологии.

Saybekov M.G.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF ISIDOR OF SEVILSKY

Summary

The article is devoted to the study of scientific approaches to the study of the creative heritage of Isidore of Seville. Considered the influence of the heritage of Isidore of Seville on the further manuscript tradition and on early medieval knowledge.

Keywords: Isidore of Seville, Middle Ages, encyclopaedism, scientific approaches, knowledge, education, Etymology.